

СЕКЦІЯ 19.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

ДРЬОМІН ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінології та кримінально виконавчого права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ

Злочинність і сучасні способи інформації та комунікації – одна з проблем, що активно обговорюється в сучасній кримінології. Зазначену проблему вивчають у межах підгалузі кримінології, яку називають «кримінологія масових комунікацій» або «інформаційна кримінологія».

Як відомо, традиційними елементами предмету кримінології є такі категорії як злочинність, чинники злочинності, особи, що скоюють злочини, заходи запобігання та протидії злочинності. З позиції кожного з названих напрямів вивчають економічні, правові, психологічні, культурологічні та інші аспекти злочинності. Сьогодні важко знайти соціальну сферу, в яку б не втручалися кримінологи з метою вивчення злочинності та розроблення ефективних попереджувальних заходів. Важливо відзначити, що наукові інтереси кримінологів в даний час зміщуються у сферу феноменології злочинних проявів, пов'язаних насамперед із науково-технічним прогресом, що, з одного боку, вимагає від кримінологів оволодіння спеціальними знаннями, а з іншого, – їх універсалізації.

Комплексне вивчення взаємозв'язку «злочинність – інформація» є важливим напрямом кримінологічних досліджень. Саме кримінологія як загальнотеоретична наука про злочинність повинна взяти на себе функцію інтеграції відомостей про злочини, пов'язані з розвитком інформаційних технологій. Подібну функцію не можна передати криміналістиці – прикладній науці про тактику і методику розслідування злочинів, науці кримінального права, що вивчає юридичні аспекти побудови і застосування кримінально-правових норм, чи іншим суто юридичним наукам. Абсолютно очевидно, що тільки в межах комплексної науки, яка широко використовує методи системного аналізу, досягнення різних наукових галузей та напрямків,

можливе дослідження такого багатофакторного соціального інституту, як інформаційна сфера. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) та комунікації (ЗМК) є важливим культурологічним феноменом і найбільш результативним способом трансляції стандартів поведінки і поширення певних цінностей, що і визначає теоретичний і практичний інтерес кримінологів.

У науковій літературі наголошують на взаємозв'язку кримінології та інформатики, що полягає в появі нових знань, які синтезують досягнення цих наук, а також у новій термінології, що відображає взаємопроникнення цих галузей наукового знання, унаслідок чого набули поширення такі терміни як інформаційне право, інформаційна злочинність, кіберзлочинність, кримінологічна інформатика тощо, які відбивають основні напрямки сучасних кримінологічних досліджень в інформаційній сфері.

У західній кримінології термін «інформаційна кримінологія» не набув поширення, оскільки найчастіше зв'язок злочинності із засобами масової комунікації розглядають у межах так званої «культурологічної кримінології».

Не викликає сумнівів те, що значущість вивчення ролі засобів масової інформації та комунікації у детермінації злочинності значно зростає в умовах деформації культурних традицій і цінностей, але очевидна необхідність виокремлення інформаційного аспекту із багатогранної культурологічної сфери.

Одним з основних елементів предмета «інформаційної кримінології», як окремої наукової теорії, повинна стати діяльність людини у сфері інформаційних технологій, що визнається згідно з національним чи міжнародним правом злочинною, або становить загрозу суспільній безпеці, або виявляє властивості криміногенності. Кримінолог повинен сфокусувати увагу на інтернеті та соціальних мережах, друкованих та електронних ЗМІ, книгах, радіо, телебаченні, аудіо- та відеопродукції з позицій предмета кримінології. Такий підхід відкриває можливості комплексного, системного аналізу вивчення криміногенних або антикриміногенних властивостей ЗМІ та ЗМК. Також слід здійснити систематизацію накопичених знань про роль ЗМІ в механізмі індивідуальної злочинної поведінки і розробки методики вивчення їхнього впливу на масову поведінку, вивчати та враховувати криміногенні наслідки впливу ЗМІ на окремі соціальні групи. У межах обговорення кримінологами проблеми поширення криміногенної інформації в ЗМІ, потрібно звернути увагу на необхідність дотримання прав людини в інформаційній сфері. Багато кримінологів звертає увагу на віктимологічний аспект впливу ЗМІ і проблему оцінки злочинності в ЗМІ. Крім того, необхідно дослідити так звану «інформаційну злочинність», ознаки якої, у нашому розумінні, формуються під впливом засобів масової інформації і не завжди збігаються з ознаками реальної злочинності.

Ми живемо в епоху інформаційного суспільства, тому зосереджуємо увагу на вкрай важливому аспекті цієї проблеми – ролі ЗМІ та ЗМК в

механізмі криміналізації суспільства та інституціоналізації злочинності. На нашу думку, є всі підстави стверджувати, що сучасне інформаційне середовище сприяє відтворенню злочинності, а у взаємозв'язку явищ «інформація – злочинність» виявляється стійка системна взаємодія. Попри значну кількість наукових робіт, присвячених масовій комунікації, учені не сформували єдиного погляду на наслідки поширення через ЗМІ та ЗМК інформації про злочинність і злочинців та механізми зворотного впливу злочинності на суспільство.

Сьогодні загальноновизнано, що ЗМІ та ЗМК – носії та провідники інформації масового споживання – перетворилися на потужний інструмент психологічного впливу, що охоплює майже все населення нашої планети. Сучасні засоби прийому і передачі інформації для багатьох людей стали основними джерелами формування соціально значущих понять, стереотипів поведінки, уявлення про багато явищ. Результатом дії інформації є пропаганда і зміцнення певних духовних цінностей, ідеологічний, політичний, економічний або організаційний вплив на оцінки, думки і поведінку людей. З огляду на сказане зауважимо, що ЗМІ та ЗМК на сьогодні є одним із найефективніших засобів стереотипізації злочинності в суспільній свідомості як буденного соціокультурного явища, що фактично приводить до її інституціоналізації як масової соціальної практики.

З огляду на вищенаведені положення про всеохоплюючу роль ЗМІ та ЗМК в сучасному суспільстві стає очевидною необхідність кримінологічного аналізу змісту поширюваної інформації в суспільстві. Безумовно, через специфіку обговорюваної проблеми нас у першу чергу цікавлять ті комунікативні аспекти, які пов'язані з криміналізацією суспільної свідомості. Є всі підстави стверджувати, що проблема виникла досить давно і багато в чому пов'язана з романтизацією кримінального світу в художній літературі, на підставі чого сформувався напрям, названий дослідниками «кримінальним романтизмом». Постає питання про соціальні наслідки поширення засобами масової комунікації «кримінального романтизму» і загалом інформації про злочинність та її окремі прояви. Кримінологи особливо наголошують на тому, що стереотипізація злочинності у свідомості людей, тобто вироблення ставлення до неї з певних моральних позицій, починає відбуватися вже в ранньому віці. Формування кримінальних практик як соціальних інститутів засновано на сприйнятті певних ціннісних орієнтацій людей, включених у ці практики.

Вивчення зазначеної проблеми приводить до думки, що ми повинні повернутися до теорії соціального навчання, згідно з якою людина засвоює не тільки способи поведінки, а й установки, соціальні цінності й стереотипи, обираючи те, що більшість вважає за правильне. Сьогодні у свідомості людей під впливом різних соціальних чинників формуються спотворені образи злочинця і злочинності. Усе це зрештою відбивається на оцінці кримінальної ситуації в суспільстві, на особистому ставленні до злочинів і покарань.

Названі проблеми, безумовно, не вичерпують предмет інформаційної кримінології, а лише окреслюють перелік основних тем, що потребують обов'язкового вивчення. Інформаційні технології розвиваються дуже швидкими темпами і кримінологи не встигають дати належну оцінку новим формам протиправної або асоціальної поведінки в цій сфері. Інформаційна кримінологія, яка перебуває на етапі становлення, заслуговує, на наш погляд, на більш глибоку увагу вчених з точки зору формування власної методології вивчення та аналізу кримінологічних аспектів ЗМІ та ЗМК.

Ключові слова: кримінологія, масова комунікація, інформаційна кримінологія; інформаційна злочинність.

Ключевые слова: криминология, массовая коммуникация, информационная криминология; информационная преступность.

Key word: criminology, mass communication, informational criminology; informational criminality.

МЕЛЬНИЧУК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних, наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

З ускладненням суспільних відносин, появою нових кримінологічних феноменів, посиленням окремих криміногенних трендів з'являється необхідність переглянути вектори державної політики у сфері протидії злочинності та спроби переосмислити прикладну роль науково-академічних розробок. Проведення наукових досліджень кримінальної активності та навколо злочинного середовища без належної теоретико-методологічної основи та узгодження із більш ранніми фундаментальними досягненнями призводить до інфляції кримінологічних концептів, які не мають завершеного, цілісного характеру. На додаток враховуючи, те, що кримінологія активно запозичує та екстраполює методи і техніки інших наук для досліджень, замість наукової системної диверсифікації, формується модель «сніжної лавини» із розрізнених доктринальних поглядів, що суттєво знижує затребуваність результатів кримінологічних досліджень та зменшує перспективи їх реалізації у практичній діяльності. Певним чином вирішити вказану проблему та заповнити прогалину впорядкування здатна систематизація кримінологічних знань.

Міждисциплінарний характер та активний розвиток кримінологічних досліджень зумовлює «народження» нових ідей, теорій, кон-